

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו ורבינו

מרא דאתרא דשכונת "אדמור מצאנז-והסביבה"

הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ש"ק פ'ואתחנן תשע"ט

השכרת דירה לחילוני שלא יקבע מזוזות

זוג צעיר רצו לקנות דירה להשקעה בכסף שקבלו מהוריהם, כדי שדמי השכירות שיקבלו יכסה חלק מדמי השכירות של דירתם בבני ברק, ומצאו דירה זולה במקום שרוב התושבים אינם שומרי תורה ומצוות. בדירה ישנם כמה מזוזות, אבל קרוב לודאי שהן פסולות, ולכן הסתפקו האם הם חייבים לדאוג למזוזות לשוכרים שלא יקבעו מזוזות בעצמם.

האם יש איסור לפני"ע כשמבטל אחרים מלקיים מצות עשה או שמבטל ממצוה דרבנן

להלכה קיי"ל שמזוזת חובת הדר כמבואר בב"מ (ק"א:) ובשו"ע (יו"ד סי' רצ"א סי"ב), וא"כ אינו מוטל על המשכיר לקבוע המזוזות, אבל בכל זאת לכאורה הוא עובר לפני"ע משום שקרוב לודאי שהשוכר במקום כזה לא יקבע מזוזת כשרה. ואמנם אין המשכיר מכשיל את השוכר לעבור על לאו, אבל מצאנו דגם כשמכשיל אחרים בביטול מצות מ"ע, גם זה נכלל באיסור של לפני"ע, דהרי מבואר בשערי תשובה לרבינו יונה (שער ג' אות קפ"ז) כשמדבר בענין חנופה, שנותן מכשול לפני החוטא שאינו נחם על רעתו, ונמצא שמבטלו ממצות עשה של תשובה, והכי מבואר גם בריטב"א בסוכה (י:). שאם מבטל את חבירו ממצות עשה דסוכה עובר לפני"ע, והכי מבואר גם בתוס' בגיטין (י: ד"ה מצת כותף) שכותי חשוד על לפני"ע להכשיל יהודי לאכול מצה שלא שמרה לשם מצה, ועי"ז מבטלו ממ"ע של מצה, וכ"כ החפץ חיים (הלי רכילות כלל ב' באר מים חיים סק"ג) שהמכשיל את חבירו לעבור על "בצדק תשפוט עמיתך", ומכשילו שלא לדון לכף זכות, עובר על לפני"ע.

אמנם נד"ד מיירי שרק מכשיל את השוכר במ"ע דרבנן, דהרי רוב הראשונים ס"ל דחייב שוכר במזוזת הוא רק מדרבנן (עי' שו"ע יו"ד סי' רפ"ז סכ"ב ובנו"כ שם), אבל קיי"ל שיש איסור לפני"ע גם כשמכשיל את חבירו רק באיסור דרבנן, כגון ליתן אוכל למי שלא נטל ידיו (רמ"א סי' קס"ג סי"ב), או שנותן אוכל למי שיאכל בלי ברכה (שו"ע סי' קס"ט סי"ב), או שלוח ברבית דרבנן ומכשיל את המלוה (רמ"א יו"ד סי' ק"ס סי"א).

האם יש חיוב על המשכיר לקבוע מזוזת בדירה שהשכיר לשוכר

אמנם יש שרצו לטעון שאם המשכיר יש לו רהיטים בדירה, הוא חייב במזוזת מדין בית האוצר, ובאמת הנמו"י (סוף הלי' מזוזת) כ' וז"ל משכיר בית לחבירו, על השוכר שהוא צריך שמירה כיון שהוא דר בתוכה, ואע"ג שאם לא היה שוכרה היה חייב המשכיר לעשות מזוזת מידי דהוה אבית העצים ובית התבן, אפ"ה כיון שהשוכר לא מצא מזוזת, חייב לעשות לה מזוזת עכ"ל. בשו"ת שאילת דוד (הגר"ד קרלינר זצ"ל יו"ד סי' ח') למד מדברי הנמו"י שחיוב מזוזת בבית מושכר, הוא בין על המשכיר ובין על השוכר, ואע"פ שהמשכיר אינו דר בבית, מ"מ כיון שהשוכר משתמש בה מכח המשכיר, ומשלם לו עבור זה, נחשב כאילו שהמשכיר משתמש בה, דמה לי שמניח סחורתו בה, או שמניח חבירו בה תמורת

תשלום, ולכן כ' שגם המשכיר חייב במזוזה דעכ"פ לא גרע מבית האוצר שחייב במזוזה גם אם בעה"ב אינו דר שם.

אבל מרן הגריש"א זצ"ל בקובץ תשובות (ח"א סי' קי"ז) כ' דזה ברור שאין ללמוד מהנמו"י שהמשכיר חייב גם אחרי שהשכיר את הדירה לשוכר, ועכצ"ל דכוונתו לומר שאם לא היה משכירה, היה המשכיר חייב במזוזה גם כשאינו דר בבית, וכעין זה כ' בשו"ת שואל ומשיב (מהדורא רביעאה ח"ג סי' קכ"א) שמן הדין המשכיר חייב במזוזה, אלא שמה"ת כל שאינו דר בבית פטור, ולכן חז"ל חייבו את השוכר שדר בבית כדי שלא יתרשל במצוה, אע"פ שאין לו קנין הגוף בבית רק קנין פירות.

עוד כ' מרן הגריש"א זצ"ל, דאין שום מקום לחייב המשכיר במזוזה אחרי שהשכיר את הדירה לשוכר, דהרי הוא השכיר את הדירה ואת הרהיטים, ואין לו שום דריסת רגל שם, ואין לו שום זכות השתמשות בדירה למשך ימי השכירות (וע"ע בשו"ת שבט הלוי ח"ו סוסי' קס"ו ובמזוזות ביתך סי' רפ"ו סקע"ג שג"כ פסקו כן), והביא דהכי מדויק בדרישה (יו"ד סי' רפ"ו סק"ב – הובא בש"ך שם סק"ב) שכתב בענין בית התבן ואוצרות יין ושמן, וז"ל אפילו אינם דרים שם ממש, כיון דיוצאין ונכנסין בס, חשיב בית דירה עכ"ל, ולפ"ז כשהשכיר את דירתו וכל הרהיטים, אין חמשכיר חייב במזוזה דהרי אין לו דריסת רגל שם. לפי דבריו, אם השכיר דירה של ארבעה חדרים, והכניס הרבה דברים שלו בחדר אחד ונעלו, אין החדר כלול בשכירות וממילא אין השוכר חייב לקבוע שם מזוזה (ויש לדון אם המשכיר חייב במזוזה מדין בית האוצר, דאין לו דריסת רגל שם למשך תקופת שכירת הדירה, וא"כ אפשר החדר פטור ממזוזה לפמשי"כ הדרישה דסיבת החיוב של בית האוצר היא משום שיוצאים ונכנסים בו, וכאן אין המשכיר יכול ליכנס שם).

האם יש איסור לפני"ע כשהשוכר יכול לשכור דירה מיהודי אחר

והנה אם הדירה נמצאת במקום שאין שם גויים, והשוכר צריך לשכור דירה מיהודים (מדובר בא"י ולא בחו"ל), על הצד שישכור דירה ממשכיר שיש לו מזוזות כשרות, א"כ המשכיר דידן שמשכיר לו דירה עם מזוזות פסולות בודאי מכשיל את השוכר, ואפילו אם בדרך כלל בדירות באותו מקום מסתמא אין מזוזות שהן בחזקת כשרות, וא"כ אינו מכשילו יותר מאם היה שוכר דירה ממי שהוא אחר, הרי נחלקו גדולי הפוסקים אם יש איסור לפני"ע בכה"ג, דהרי מבואר ברמ"א בהל' רבית (יו"ד סי' ק"ס ס"א) דאע"פ שברבית דאורייתא הלוח ג"כ עובר, מ"מ ברבית דרבנן רק המלוה עובר על איסור רבית, ואילו הלוח עובר על לפני"ע, והפת"ש (שם סק"א) כ' בשם הפני משה (ח"ב סי' ק"ה עמוד ר' טור ג') שאם המלוה היה מלוה ברבית לישראל אחר בלא"ה, א"כ אין הלוח מכשילו באיסור רבית, ואינו עובר בלפני"ע, אבל המל"מ (הלי מלוה ולוח פ"ד ה"ב) כ' דאין זה נחשב כחד עיברא דנהרה, משום שמה שיכול להשיג העבירה ע"י שישראל אחר יעבור על לפני"ע, אין זה נחשב כחד עיברא דנהרה, דמה לי אם ישראל אחד יכשילו או שהשני יכשילו, ועוד יתכן שהמכשיל השני יחזור בו ולא יכשילו. ולמעשה רוב האחרונים החמירו בזה כשיטת המל"מ, ולפ"ז בנד"ד ראוי שהמשכיר ידאג שיהיו מזוזות כשרות בדירתו לפני שמשכירו.

האם מצות מעקה מוטלת על השוכר או על המשכיר

עוד יש להסתפק, כיון שחז"ל דרשו מהפסוק שמצות מזוזה היא חובת הדר, האם גם מצות מעקה מוטלת על השוכר. המנ"ח (מצוה תקמ"ו) הביא שהרבה ראשונים ס"ל שחיוב השוכר לעשות מעקה הוא רק מדרבנן, ואילו המשכיר חייב מדאורייתא כיון שהבית הוא שלו, וא"כ הסתפק מה הדין כששניהם עומדים לפנינו, האם המשכיר יעשה המעקה משום שמצווה מדאורייתא, או שמא חז"ל הפקיעו המצוה ממנו בשו"ת כשיש שוכר, וא"כ עדיף שהשוכר יבנה המעקה.

אמנם המנ"ח סיים שהמשכיר יעשה המעקה כיון שהוא חייב מה"ת, אבל היראים (סי' רל"ד) כ' מפורש שאם יש שוכר, עקרוה רבנן מהמשכיר ואוקמיה על השוכר, משום שהמשכיר אינו בבית ואינו

רואה וישכח, ואדהכי יפול הנופל. לפי"ז כ' מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (מסכת מזוזה ה' מעקה שעה"צ סקט"ו) דעדיף שהשוכר יבנה את המעקה דאז יוכל לברך לכו"ע, משא"כ אם המשכיר יבנה את המעקה, צ"ע אם יכול לברך כיון שהיראים כ' שחז"ל עקרו המצוה מהמשכיר. יש מדייקים מש"כ הרמב"ם (ה' שכירות פ"ו ה"ג) וז"ל השוכר חייב במעקה ובמזוזה עכ"ל, וכיון שלא כ' הלכה זו של מעקה בה' שמירת הנפש בדיני מעקה, מוכח דס"ל שהשוכר חייב במעקה מדין שכירות ולא משום שהמשכיר חייב במצות מעקה ע"ש (ע' בספר "ועשית מעקה" עמוד צ"ז).

האם אפשר להסתפק בקביעת מזוזה רק בדלת הראשי לבד ולא בשאר החדרים

והנה אם המשכיר רוצה להנצל מחשש איסור של לפני"ע, יקבע מזוזה כדי שלא להכשיל את השוכר, אבל כיון שמזוזות הן יקרות, לפעמים הוא רוצה להסתפק במזוזה אחת בדלת הראשי, אבל למעשה אין להקל בזה, דהרי הרמ"א (יו"ד סי' רפ"ז ס"ב) הביא בשם המהרי"ל, שהמנהג נתפשט במדינות אלו דרוב העולם סומכין על מזוזה אחת שעושין על פתח בתיהם, ואינו נכון, ואין להם על מה שיסמוכו, והוסיף הט"ז (שם סק"ד) דכל מי שנגע יראת אלוקים בלבו, ורוצה לישב בטח ממורא רוחות רעות ח"ו יעשה מזוזה לכל פתחיו (אבל ע' ברמב"ם וכס"מ ה' מזוזה פ"ה ה"ד שלא יקבע מזוזה לשם שמירה, ולפי"ז לשון הט"ז צע"ק), וע"ש בבית הלל שהביא בשם ר"ת שהיו לו ארבעים מזוזות בכל החדרים שבביתו, וע"ע באגרת התשובה לרבינו יונה (יום א' אות ז') שכתב וז"ל וחייב לקבוע מזוזה בכל השערים שבביתו, בין בכל החדרים בין בכל העליות, אפילו עשרים או יותר עכ"ל.

מאידך גיסא רבינו האדר"ת זצ"ל (בספרו חשבונות של מצוה - מצוה תכ"ג) הקשה על המהרי"ל, מנלן שיש חיוב לקבוע מזוזה בכל חדר וחדר, דבתורה כ' "מזוזות ביתך", ובודאי חדר לא נקרא בית בלשון התורה, והרי מפורש כ' בפ' וארא (ז' כ"ח) "ובאו בביתך ובחדר משכבך ובבית עבדיך", וכי תימא חדר שתמא לא איקרי אלא "חדר משכבך", הרי כ' בפ' מקץ (מ"ג ל') "ויבא החדרה ויבך שמה", וא"כ כוונת התורה לקובעה על הפתח החיצון של הבית ולא על פתחי כל חדר וחדר, ונשאר בצ"ע.

עוד יש להוסיף שבפ' ואתחנן (ו' ט"ו) כ' "וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך", ופרש"י וז"ל מזוזות ביתך - מזוזות כתיב, שאין צריך אלא אחת עכ"ל, ומזה יש שרצו ללמוד שאין צריך אלא מזוזה אחת בכל הבית אע"פ שיש לו פתחים הרבה, אבל פרש"י צ"ע טובא דהא שנינו במנחות (ל"ד.) בית שיש לו פתחים הרבה, אע"פ שאינו רגיל לצאת ולבא אלא באחת מהם, חייב לעשות מזוזה בכל פתח ופתח, ובשפתי חכמים כ' וז"ל רצונו לומר, שאין צריך על פתח אחד שתי מזוזות, אבל לכל פתח שבבית צריך מזוזה אחת עכ"ל. בסוף הספר באר שבע (בשו"ת באר מים חיים סי' י"ג - וכ"כ גם בפירושו צדה לדרך עה"ת על הפסוק הנ"ל) כ' שחכם אחד כתב בספרו פירוש כוונת רש"י, שר"ל שא"צ להניח מזוזה על שתי מזוזות ימין ושמאל של הפתח (ע' ילקוט שמעוני משלי רמז תתקמ"ג שיש מ"ד דס"ל הכל), ולצורך פירושו הגיה בפרש"י "מזוזות ביתך - שאין צריך אלא על אחת", וכתב הבאר שבע בשם ר"ת שאסור להגיה שום ספר מדעתו, ורחמנא ליצלן מהאי דעתא, כי האי דרשה לא אשכחינן בשום דוכתא בכולה גמרא, אלא מדכתיב ביתך דרך ביאתך בימין, וע"ש שיישב שיטת רש"י ע"פ הסוגי' במנחות (ל"ד.), והוכיח דבודאי חייבים לקבוע מזוזה בכל פתח ופתח.

ואמנם הש"ך (יו"ד סי' רפ"ו סק"ט) כ' דנתפשט המנהג שלא לקבוע מזוזה בחדרים הפנימיים, אבל הסביר שם דהיינו טעמא משום שנהגו לרחוץ וללכת ערומים באותם חדרים, ולפי"ז בזמנינו שלא נהגו כן, א"א להקל בזה, ואה"נ אם חושש מזה, יעטוף המזוזה בשני כיסויין לפני שמכניסה לתוך בית המזוזה.

שיטת מרן הגריש"א זצ"ל דיש לחוש משום איסור לפני"ע כשמשכיר דירתו לחילוני בלי מזוזות

והנה יש מי שרצה לטעון, שבנד"ד שמשכיר דירתו לחילוני אין בזה כלל משום לפני"ע, די"ל שלפני"ע הוא רק כשמתתף בעצם האיסור ע"י שמוסר לו את האיסור, או שמגביר את תאוותו, אבל אם רק גורם לו להתחייב במצוה, ואינו שותף כלל באי קיום המצוה, מסתבר לומר שאין זה נחשב למכשול (אגור באהליך פ"ב הערה קמ"ג). אבל לענ"ד סברתו מחודשת מאוד, בפרט לפי מה שנפסק ברמ"א (סי' קס"ג ס"ב), שאסור ליתן אוכל למי שלא נטל ידיו משום לפני"ע, והתם אינו שותף באי קיום המצוה, וכבר העיר מרן הגריש"א זצ"ל בקובץ תשובות (ח"א סוסי' קי"ז), שאם משכיר את דירתו ליהודי שלא יקבע שם מזוזות, אם השוכרים אינם יכולים להשיג דירה אצל גוי, יש לדון בזה משום לפני"ע.

זמן קביעת המזוזות ע"י בעל הדירה

אבל עדיין יש להסתפק, דאפילו אם בעל הדירה צריך לדאוג שיהיו מזוזות בדירתו כדי שלא להכשל באיסור לפני"ע, מתי צריך לקבוע את המזוזות, ובשלמא אם השוכרים כבר נמצאים שם, דאז בודאי הם כבר נתחייבו, ויכול לקבוע המזוזות בברכה עבורם, אבל אם הוא רוצה לקבוע את המזוזות לפני שהשוכרים יגיעו, לכאורה אין לו שום חיוב, אא"כ יש לו רהיטים בדירה ואז נחשב כבית האוצר. והנה רוב הראשונים פוסקים שבית האוצר חייב במזוזה, וכן נפסק בשו"ע (יו"ד סי' רפ"ו ס"א), הגם שהרמב"ם (הל' מזוזה פ"ו ה"ז) ס"ל דפטור, ואמנם הערוה"ש (יו"ד סי' רפ"ו סק"ט) כ' דכיון שברכות אינן מעכבות, יקבע מזוזה בבית האוצר בלי ברכה, אבל סיים שכבר הורגלו כל העולם לברך וצ"ע. מאידך גיסא, הפת"ש (שם סקט"ז) הביא שו"ת רע"א (מהדו"ק סי' ס"ו) שכתב דדעה שלא הובא בשו"ע, א"צ לחוש לה אפילו לענין ברכה, ומה"ט כ' הפוסקים שיכול לסמוך על השו"ע ולברך, וכן פסק מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (בסוף מסכת מזוזה בפירושו מזוזות ביתך סי' רפ"ו סוסק"ז).

האם בית האוצר חייב במזוזה גם כשהמקום מיועד לדירה ועדיין לא נכנס לגור שם

והנה בשו"ת דבר יהושע (ח"ג סי' נ"א סק"ה) פשיטא ליה שבית שיש שם רהיטים אבל אינו גר שם, אינו נחשב כבית האוצר, והביא ראיי' ממשי"כ בשו"ת רע"א (מהדו"ק סי' ט"ו) לגבי מי שהולך מביתו לעסקיו להרבה שעות, שפקעה ממנו מצות מזוזה כשיוצא מדירתו, והיינו אע"פ שבודאי משאיר שם את כל הרהיטים שלו ואת כלי תשמישיו, ואע"פ שרע"א חזר בו בסוף התשובה אחרי שראה מש"כ הברכ"י, אבל הכלל הזה שיתחייב משום בית האוצר של הרהיטים שלו אינו סיבה לחייבו במזוזה (וע"ע בשו"ת רע"א עם הגהות אחיזה ביעקב סי' ט' בהערות סק"ט שג"כ הוכיח כן וע"ש מה שהאריך בזה). והנה רבינו המהרי"ל דיסקין זצ"ל הקשה על רע"א, למה לא יתחייב מדין בית האוצר, אבל בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סי' תקמ"ד) יישב קושייתו ביסוד הנ"ל, שבית האוצר מיוחד לכך וחייבו כן, משא"כ דירה המיועדת לדירה אינה נחשבת כבית האוצר, ולכן אע"פ שיצא מביתו לכמה שעות, א"א לחייבו במזוזה מדין בית האוצר. יש לציין שהפוסקים דנו במי שמכניס חפצים לביתו סמוך לדירותו, שכבר נחשב כהתחלת דירה (עי' שו"ת הר צבי יו"ד סי' רל"ה ושדי חמד מערכת מ"ם כלל קי"ב, וע"ע במזוזות ביתך סי' רפ"ו סקע"ח, ובשעה"צ ס"ק ק"ס הביא בשם מרן החזו"א זצ"ל שטוב שיכניס איזה חפצים לדירה לפני שיקבע המזוזה), ומ"מ אם הוא רק שוכר ואין הדירה שלו, אינו מחוייב במזוזה לכו"ע עד שידור שם בפועל (פתחי מזוזות סי' רפ"ט סק"א).

סיכום לדינא

תבנא לדינא, המשכיר דירה למי שאינו שומר תורה ומצוות, ושיש חשש גדול שלא יקבע שם מזוזות, אם אין שם מזוזות כשרות, ובאותו אזור אין השוכר יכול לשכור דירה מגוי, צריך המשכיר לדאוג שיהיו שם מזוזות כשרות כדי שהוא לא יעבור על לפני עור, ויש להסתפק אם יכול לקבוע המזוזות לפני שהדיירים נכנסים לשם, אפילו אם יש לו ריהוט בדירה, די"א שאינה מוגדרת כבית האוצר משום שהמקום מיועד לדירה ולא לאוצר, ולכן עדיף שיקבע המזוזות בתיאום עם השוכרים כשהם נכנסים, ואז גם יברך על קביעת המזוזות.